

SPORT VA UNING IJTIMOIIY-FALSAFIY JIHATLARI

Sherzod Azimov

Samarqand davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada sport tushunchasi ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazaridan, ya'ni sportning jamiyatga qanday ta'sir qilishi va jamiyatning sportga qanday ta'sir qilishi ko'rib chiqilgan. Shuningdek, sportning ta'rifi, uning funksiyalari va jamiyatdagi rolga, masalan, ijtimoiy harakatchanlik, sog'liqni saqlash, madaniyat va ta'lim kabi turli yondashuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqot sportning jamiyatdagi ahamiyatini, uning odamlar hayotining turli sohalariga ta'sirini yaxshiroq tushunish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: sport, jismoniy madaniyat, ijtimoiy-falsafiy tahlil, qadriyat, ideal.

СПОРТ И ЕГО СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ

Шерзод Азимов

докторант Самаркандского государственного университета

Аннотация: В данной работе рассматривается понятие спорта с точки зрения социально-философского аспекта, а именно, как спорт влияет на общество и как общество влияет на спорт. В работе анализируются различные подходы к определению спорта, его функции и роль в обществе, такие как социальная мобильность, здоровье, культура и образование. В итоге, данная работа позволяет лучше понять значение спорта в обществе и его влияние на различные сферы жизни людей.

Ключевые слова: спорт, физическая культура, социально-философский анализ, ценность, идеал.

SPORT AND ITS SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECTS

Sherzod Azimov

doctoral student of Samarkand State University

Annotation: This paper discusses the concept of sport from the point of view of the socio-philosophical aspect, namely, how sport affects society and how society affects sport. The paper analyzes various approaches to the definition of sport, its functions and role in society, such as social mobility, health, culture and education. As a result, this work allows us to better understand the importance of sport in society and its impact on various areas of people's lives.

Keywords: sport, physical culture, socio-philosophical analysis, value, ideal.

Kirish

Bugungi kunda sportning ijtimoiy-madaniy holati uni faqat jismoniy madaniyat kesimidangina o'rganish mumkin yemasligini ko'rsatmoqda. Sportning ulkan estetik, dunyoqarashli va eng avvalo mafkuraviy potentsiali hamma tomonidan tan olinadi va har qanday madaniy-tarixiy jarayon doirasida ijtimoiy ongning asosiy tuzilmalari, normalari, qadriyatlari, ideallarini shakllantirishning muhim elementi sifatida faol foydalaniladi.

Sport fenomenini ijtimoiy-falsafiy ko'rib chiqishning dolzarbligi XXI asr boshlarida alohida ahamiyatga ega bo'lgan sportning ulkan insonparvarlik salohiyati bilan bog'liq. Madaniyatda insonparvarlik tamoyilini qayta tiklash, moddiy ma'naviyat bilan dinamik birlikda va muvozanatda bo'ladigan yaxlit shaxs g'oyasi yana dolzarb ehtiyojga aylandi. Sport falsafasi predmeti rivojlantirishning alohida yo'nalishi sifatida Amerika pragmatizm falsafasi tomonidan amalga oshirilgan yangi dunyodagi o'ziga xos intellektual inqilob bilan belgilab qo'yilgani bejiz emas.

Adabiyotlar tahlili

Pragmatik falsafaning mohiyati ijtimoiy amaliyotni mavhum metafizik sxemalardan shaxsdagi umumiylikni ma'lum bir kategoriya shaklida anglash va ifoda yetishga harakat qiladigan o'ziga xos, subyektiv va unikal xususiyatlarga yo'naltirishdan iborat. Buning yordamida shaxsning ijtimoiy-madaniy holati, uning ijtimoiy amaliyotdagi roli va funktsiyalari konkretlashtiriladi. Pragmatizmning o'ziga xosligi u to'liqligicha inson huquqlarini shu erda va hozir tiklaydi. Bunda inson jismoniy faoliyatining ijtimoiy ahamiyatga ega shakllariga qiziqishni uyg'otmasdan qolishi mumkin emas.

Shu o'rinda pragmatizm falsafasi va uning yetakchisi D. Dyui g'oyalariga murojaat qilish o'rinlidir. Uning nuqtai nafari bo'yicha falsafaning umumiy madaniy kontekstdagi asosiy vazifasi ma'rifat manbai, ta'lim usullari va texnologiyalarini tarqatish vositasi, inson tafakkurining o'ziga xos maktabi bo'lishdir. U taklif qilgan nazariy yangiliklar, go'yo o'qitish amaliyoti bilan taqqoslangan. Ular falsafani izlanuvchan ongning ehtiyojlari uchun intellektual tadqiqot sifatida emas va hatto estetik o'yin sifatida ham emas, balki "... ta'limning umumiy nazariyasi sifatida" o'ylaganligi bilan belgilanadi [1,297]. Zero, "...hayot shunchaki passiv mavjudlik emas (agar bunday narsa umuman mumkin deb hisoblasak), balki faoliyat va bu faoliyatni qo'llab-quvvatlovchi yoki unga to'sqinlik qiluvchi hamma narsadir" [1,17].

Sport masalasi va ijtimoiy-falsafiy jihati tegishli mavzularni o'rganish uchun chinakam cheksiz imkoniyatlarni rag'batlantiradi. "Bu shaxsning, turli xil ijtimoiy guruhlarning va umuman jamiyatning mavjud bo'lgan va real qadriyat yo'nalishlari, insonning jismoniy mavjudligi, ushbu qadriyatlar tizimining evolyutsiyasi va tabiati bilan bog'liq holda tahlil qilish imkoniyatini ochib beradi. Shu munosabat bilan jismoniy madaniyatning turli modellarini tahlil qilish zarurati tug'iladi. Har bir bunday model tananing qiymati bilan tavsiflanadi, ijtimoiy sub'ekt (indivud, ijtimoiy guruh, umuman jamiyat) uchun qo'llanma bo'lib xizmat qiladi, uning tanaga munosabatini, xatti-harakati va hatto turmush tarzini belgilaydi. Zamonaviy jamiyat voqeliklariga va XXI asrning yangi ijtimoiy-

madaniy sharoitlariga eng mos keladigan somatik madaniyat modellari masalasi ayniqsa dolzarbdir” [2,46].

Madaniyatni rivojlantirish uchun juda muhim bo‘lgan butun shaxs mavzusiga qaytadigan bo‘lsak, shuni ta’kidlash kerakki, sport insonning o‘zligini ko‘rsatadigan juda muvaffaqiyatli ko‘rsatkich bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Chunki sport faoliyatini tahlil qilish orqali inson Homo Sapiens turiga mansublik xususiyatlarini yo‘qotadigan chegaralarni o‘rganish mumkin. Sport insonning ekstremal faoliyatining bir turi bo‘lib, ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida insonning biologik xususiyatlariga sun’iy ta’sirning yo‘l qo‘ymaslik masalasini ko‘tarishga imkon beradi. Bu muammo bu erda qandaydir super natijalarga erishish uchun sportchi faoliyatini sun’iy rag‘batlantirish sifatida dopingdan foydalanish bo‘yicha muhokamalar kontekstida hal etiladi.

Sportning insonparvarlik mohiyati ham shundan iboratki, u “...faol fuqarolik pozitsiyasini rag‘batlantiradi, odamlarni bog‘laydi, texnik vositalar va davlat xizmatlaridan foydalanishni taminlaydi. Sport halol o‘yin, o‘zaro hurmat va bag‘rikenglik qadriyatlariga asoslangan aloqalar va munosabatlar orqali hamjihatlikka olib boradigan birlashtiruvchi kuchdir” [3,10].

Shunday qilib, sport muammosining ijtimoiy-falsafiy shakllantirilishi uning uyg‘un rivojlanish istiqbollarini belgilashga imkon beradi, bu esa shaxsning o‘z-o‘zining asl morfologik xususiyatlarini yo‘qotmasligi uchun amalga oshirilishi kerak. Shu bilan birga, sportni falsafiy talqin qilish uning yangi shaxs - XXI asr shaxsi idealini shakllantirishdagi rolini yanada adekvat tushunishga imkon beradi. Xo‘sh, u qanday bo‘lishi kerak? U qanday qadriyatlarga sodiq bo‘lishi kerak? Nihoyat, bunday ideal qay darajada universal va umuminsoniy ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin? Buni bilishga ehtiyoj globallashtirish muammolari va zamonaviy dunyoning turli madaniyatlarining intensiv o‘zaro ta’siri sharoitida yanada dolzarbdir.

Tadqiqot metodologiyasi

“Sport falsafasi” deb nomlangan alohida gumanitar fanning paydo bo‘lishi Shimoliy Amerikada XX asrning 60-70-yillarida sodir bo‘lgan juda qizg‘in

intellektual harakat bilan bog'liq bo'lib, uning mohiyati insonni reabilitatsiya qilishdir. Amerikalik olim, sport psixologiyasi sohasidagi mutaxassis U. Morgan ta'kidlaganidek, "...sport falsafasining akademik asosida ikkita voqea hal qiluvchi rol o'ynadi. Birinchisi, shakllangan jismoniy tarbiya sohasidan sport fanining paydo bo'lishi edi. An'anaviy jismoniy tarbiya faqat jismoniy faoliyat va sport bo'yicha tibbiy va tarbiyaviy tadqiqotlarga asoslangan bo'lsa, yangi, rivojlanayotgan sport tadqiqotlari sohasi an'anaviy tibbiyot va ta'lim tadqiqotlarini falsafiy, tarixiy va sotsiologik tadqiqotlar bilan to'ldirib, yanada ulug'vor intellektual maqsadlarni ko'zlagan. Fan va pedagogika ishning asosiy yo'nalishlari sifatida siljishi sportning madaniy va tarixiy kontekstlarini o'rganishga imkon berdi. Shu munosabat bilan nashrlar ushbu istiqbolli yangi tadqiqot sohasida sport falsafasining o'rnini mustahkamladi" [4,147].

Falsafiy diskursni insonparvarlashtirish sportni falsafiy tushunishga qiziqishni qayta tiklashda o'z ifodasini topdi. Bu erdagi muhim voqealardan biri Pol Vaysning "Sport: falsafiy tadqiqot" (1969) kitobining paydo bo'lishi edi [5]. Ushbu kitob falsafiy hamjamiyatda eng katta rezonansga sabab bo'ldi va ushbu fanni tizimli o'rganishda boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qildi. Ushbu jarayonning asosiy nuqtasi 1972 yilda "Sportni o'rganish bo'yicha falsafiy jamiyat" xalqaro ilmiy tashkilotning tashkil etilishi bo'lib, uning raisi Pol Vayss bo'ldi. 1974 yilda jamiyat "Sport falsafasi" jurnalini nashr eta boshladi, u hozirgi kunga qadar sportni jiddiy falsafiy o'rganishda muhim ilmiy vosita bo'lib qolmoqda.

Eng umumiy shaklda ushbu fan muammosini shakllantirish, sportni ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida tavsiflovchi uchta jihatni yoritish bilan bog'liq. Gap jismoniy faoliyatni sportdan ajratib turadigan o'ziga xos chegara chizig'ini belgilash zarurligi haqida ketmoqda. Boshqacha qilib aytganda, sportni inson faoliyatining boshqa turlaridan ajratib turadigan asosiy belgilari nimada ekanligini aniqlash lozim. Ushbu muammo bilan bog'liq yana ikkita narsa: sport va inson faoliyati bilan bog'liq boshqa hodisalar o'rtasida qanday farqlarni ko'rsatish mumkin va ular o'rtasida qanday o'xshashlik va umumiyliklarni topish mumkin?

Shubhasiz, sport falsafiy diskursning mazmun-mohiyatini tashkil etuvchi bu savollarning barchasiga “sport” tushunchasining aniq tarifi mavjud bo‘lgandagina javob berish mumkin. Nemis sotsiologi va tarixchisi N. Elias (1897–1990) “Sportning sotsiologik muammo sifatidagi ibtidosi” (1960) essesinde “sport” tushunchasining etimologiyasini tahlil qiladi. Muallifning ta’kidlashicha, inglizcha “sport” so’zi zavq keltiradigan va insonning ko’ngil ochishi uchun mo’ljallangan muayyan turdagi faoliyatni anglatadi. Ammo “...agar biz keng ma’noda «sport» haqida gapiradigan bo’lsak, unda u faqat ma’lum jamiyatlarda uchraydigan barcha musobaqalar va jismoniy mashqlarni o’z ichiga oladi; tor ma’noda xuddi shu tushuncha Angliyada paydo bo’lgan va u erdan boshqa mamlakatlarga tarqaladigan raqobatbardosh o’yinlarning ma’lum bir turini anglatadi” [6,44].

Sport - bu umumiy atama bo’lib, hozirgi vaqtda inson faoliyatining ko’plab shakllarini o’z ichiga oladi. “Sportga mototsikl poygasi, suv polosi, og’ir atletika, shuningdek, sport maydonchasidagi o’yinlar: regbi, kroket, xokkey va ochiq sport turlari: ov, otish, baliq ovlash kiradi. Umumiy barcha sport turlari haqida gapirish mumkin bo’lsa, ular butun tananing zo’riqishi, raqobatbardoshlik, chaqqonlikdan foydalanish, natijaning noaniqligi va ba’zi xavf elementlari kabi xususiyatlar bilan turli darajada bog’liqligini aytilish mumkin. Bundan tashqari, aksariyat sport turlarining o’z qoidalari, marosimlari, tizimi mavjud. Ular miniatyurada “hayot shakllari” bo’lib, jasorat, jismoniy kuch, tezlik, chidamlilikni talab qiladi” [7,45].

Sport ko’p qirrali ijtimoiy hodisa sifatida insonni turli faoliyatga tayyorlash sohasidir. Sport jamiyatning manaviy ehtiyojlarini qondirishga, xalqaro aloqalarni kengaytirishga, axloqiy-estetik tarbiyaning muhim vositalaridan biri bo’lib xizmat qilishga qodir. Sport ijtimoiy taraqqiyot mahsuli sifatida jamiyat madaniyatining uzviy qismi bo’lib, muayyan ijtimoiy sharoitga qarab turli xususiyat va shakllarga ega bo’ladi. Shu ma’noda “Zo’ravonlik shakli. Sport go’zalligining maqtovi” maqolasining muallifi Stenford universiteti (AQSh) professori H. V. Humbertning ta’kidlashicha, sportdan zavqlanish manfaatli bo’ladi. Boshqacha qilib aytganda, unga qoyil qolish uchun obyektiv sabablar (shaxsiy manfaat uchun asoslar) yo’q,

sport haqida o'ylash bizning sog'ligimiz yoki farovonligimizga foyda keltirmaydi [8,83].

Jismoniy madaniyat deganda odatda "...madaniyatda (submadaniyatda) qabul qilingan me'yorlar, qadriyatlar va namunalarga muvofiq inson tanasi va harakat imkoniyatlarini shakllantirish, rivojlantirish va ishlatish bilan bog'liq inson faoliyatini (uning yo'nalishi, usullari, natijalarini) tartibga solish" tushuniladi [9,294].

Jismoniy madaniyat tushunchasi uchun sportga nisbatan umumiy maqom, birinchi navbatda, tushunchaning o'zining polisemantik mazmuni, uni turli xil talqin qilish imkoniyati bilan belgilanadi. Bunga jismoniy madaniyatni inson mavjudligining moddiy sohasini qamrab oluvchi voqelik sifatida tushunish kiradi; shaxsning ehtiyojlari va u ijtimoiy-madaniy jarayonning u yoki bu bosqichida amal qiladigan qadriyatlariga muvofiq ma'lum bir tarzda o'zgartiriladi. Bu erda uning tabiiy, ajralmas elementi sifatida jismoniy madaniyat sub'ekti, shaxsning o'zi kiradi.

Ushbu keng ta'rif bilan bir qatorda, somatik madaniyatning alohida muhim jihat sifatida shaxsni ijtimoiy munosabatlarning sub'ekti sifatida kengroq talqin qilish bilan sof aksiologik bog'liqlik ajralib turadi. Masalan, inson salomatligini yaxshilash, uning yashash sharoitlarini yaxshilash nuqtai nazaridan. Somatik madaniyatning aksiologik jihat shaxsning ijtimoiylashuvi jarayoni bilan chambarchas bog'liq, chunki jismoniy madaniyat, boshqa har qanday turdagi kabi, ma'lum ko'nikma va qobiliyatlarni o'zlashtirishni o'z ichiga oladi, buni o'quv jarayonisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Tahlil va natijalar

Ushbu qarashlardan ko'rinib turibdiki, insonning ijtimoiy-aksiologik o'lchovi somatik madaniyatni talqin qilish majmuasi shakllanadigan semantik yadro bo'lib chiqadi. Bu erda yagona yaxlit inson tabiatini tashkil etuvchi jismoniy, somatik va ma'naviy jihatdan uyg'unroq bo'lishi mumkin bo'lgan jihat juda muhimdir. Yoki ularning tananing gipertrofiyasi bilan farqlanishi ham ahamiyatlidir, bu ba'zi madaniy an'analar matnida ham uchraydi.

Umuman olganda, jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiy-madaniy jarayondagi umumiy va o'ziga xos o'rni, inson tabiatida tana va ma'naviy o'zaro ta'sirlarning qanchalik tabiiy va organik ekanligi bilan aniq belgilanadi. Jismoniy tarbiya va sportning mafkuraviy asosi sport faoliyatining turli shakllarida juda aniq namoyon bo'ladi. Bu erda biz o'ziga xos tarixiy xususiyatga ega bo'lgan va doimo inson tarixiy rivojlanishining u yoki bu bosqichi bilan bog'liq bo'lgan bir nechta asosiy modellarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin.

Asosiylari orasida biz birlik printsiptiga asoslanib, insondagi jismoniy va ruhiy uyg'unlikning kombinatsiyasini ajratib ko'rsatamiz. Bu paradigma antik davrga xosdir. Shaxsning o'ziga xos bifurkatsiyasini, inson tabiatining tashqi - tana va ichki - aqliy, ruhiyga bo'linishini ko'rsatadigan model mustaqil ma'noga ega. Buning natijasi tanani muqarrar zarurat yoki ong tomonidan qo'yilgan va u tomonidan belgilanadigan muayyan vazifalarni amalga oshirish vositasi sifatida talqin qilishdir. Pozitiv utilitarizmning ushbu printsipti G'arb sivilizatsiyasi tarixida Yangi va Eng yangi davrlarning boshlarida keng tarqaldi. Undan oldin o'rta asrlar ongiga xos bo'lgan asketizm printsipti paydo bo'lgan, u insondagi jismoniy va ma'naviyatning qat'iy qarama-qarshiligiga, ruhiy va ma'naviy tamoyillarni mutlaqlashtirishda ularning murosasizligiga asoslanadi. Natijada, tana xo'rlikka duchor bo'lib, unga nisbatan beparvolik hayot me'yoriga aylandi.

“Zamonaviy Yevropada bu g'oyalar o'z-o'zini boshqarish va o'zaro mas'uliyat, ijtimoiy manfaatdor va faol shaxs g'oyasi bilan birlashtirildi, bu g'oyalar va tasavvurlarni ijroning instrumental rejasiga aylantirgan, ularni amalga oshirish uchun oqilona, universal, sof texnik vositalarni topdi. Shunga ko'ra, ular yangi, sinfiy ierarxiyada mustahkamlanmagan, dinamik ijtimoiy qatlamlar, elita guruhlari, ommaviy harakatlar manfaatlari va maqsadlari bilan bog'liq bo'lgan yangi jamiyat va yangi shaxs yaratishning keng madaniy loyihasida faol ishtirok etdilar. Sport tizim sifatida uning ildiziga ega bo'lgan jamiyatning g'oyalari va xususiyatlarini o'zida mujassam etgan” [11,103].

Biroq, savol tug'iladi, bu g'oyalar qayerdan kelib chiqadi, ularning kelib chiqishi genezisi qayerda? Jismoniy tarbiya va sportning mafkuraviy asoslari

sotsiologiya tomonidan ham e'tirof etilgan bo'lib, faol o'rganilmoqda. Misol tariqasida sportning ikki mashhur sotsiologik ta'rifini olaylik. Birinchisi: "Sport - bu ma'lum bir sport turi bilan shug'ullanish (turli klublarda va to'garaklarda). ... musobaqalar (professional sport turlari, sport kasb sifatida); maktabda jismoniy rivojlanish (jismoniy madaniyat) sifatida; dam olish, fitnes kabi salomatlikni qo'llab-quvvatlovchi turli jihatlar; maxsus tipik guruhlarda: ayollar sporti, parasport, qariyalar sporti; dinamik san'atni tushunish jihati sifatida —balet, xalq (milliy) raqslari, gimnastika va boshqalar tushuniladi" [12,117].

Sportning ikkinchi ta'rifida harakat faoliyatining turli shakllariga urg'u beriladi. "Sport inson harakati faoliyatining o'ziga xos shaklidir. Maqsadning mavjudligi, sport bilan shug'ullanadigan odamlar doirasi, vaqt va joy sportning ko'p qirraliligidan dalolat beradi, bu hodisaning ijtimoiy ahamiyatini tavsiflaydi. Sport odamlarning madaniy yutuqlarining ifodasidir. Shuning uchun u boshqa madaniy yutuqlarga xos bo'lgan xossalar bilan tavsiflanadi: ideologizatsiya, professionalizatsiya, didaktiklik va boshqalar" [12,118].

Xulosa

Sport fenomenini falsafiy tushunish uning hukmron g'oyasini kashf etish demakdir. Boshqacha qilib aytganda, biz quyidagilarni tushunishimiz kerak:

- ◆ sport faoliyati asosida qanday me'yorlar, qadriyatlar va ideallar yotadi;
- ◆ ular ijtimoiy-madaniy jarayonning muayyan bosqichida hukmron bo'lgan dunyoqarash munosabatlari bilan qanchalik bog'liqligi;
- ◆ sportning ijtimoiy ahamiyatga ega vazifalari nimalardan iborat.

Bularning barchasi, pirovardida, madaniy-tarixiy rivojlanish mexanizmiga chuqurroq kirib borish, inson harakatining ustuvorlikka, kamolotga intilish motivatsiyasining mohiyatini ochib berishga imkon beradi. Madaniy hodisada bo'lgani kabi sportda ham madaniy-tarixiy jarayonning poydevorida yotgan, uning mexanizmini ishga tushiruvchi motivning mavjudligi aniq ko'rinib turadi. Gap shaxsning rivojlanish istagi, ham tashqi, ham ichki cheklovlarni muntazam ravishda yengib o'tish orqali o'z erkinligini kengaytirish maqsadida voqelikni eng keng o'zlashtirish istagi haqida bormoqda.

Aslini olganda, bu o'rinda qahramonlik harakati haqida gap ketmoqda, uning amalga oshirilishi insonning ijodiy imkoniyatlarini aktuallashtirishga olib keladi va uning tabiatini o'zgartiradi. Sport ushbu munosabatning eng yorqin namunalaridan birini taqdim etadi. Bu sport fenomeni va umuman o'yin madaniyati o'rtasida ma'lum bir ontologik bog'liqlikni tasdiqlashga imkon beradi. Shunday qilib, sport faoliyati inson tabiatidan kelib chiqqan rivojlanishning eng muhim tarkibiy qismidir, shuning uchun biz Yevropa va Sharqning arxaik madaniyatlarida zamonaviy sportning prototiplarini topamiz.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Дьюи Д. Демократия и образование/ Д. Дьюи.—М., 2000.— 384с.
2. Философия и социология спорта в XXI веке / «Круглый стол» журнала «Теория и практика физической культуры» // Теория и практика физической культуры. 2000. № 6
3. Бокова И. Предисловие Генерального директора ЮНЕСКО И. Боковой / И. Бокова // Наука о спорте. Энциклопедия систем жизнеобеспечения.— М.: ЮНЕСКО: Магистр-Пресс, 2011.— 1000с.
4. Морган У. Философия спорта: Исторический и концептуальный обзор и оценка будущего / У. Морган // Логос. 2006. № 3.
5. Weiss P. Sport: a Philosophic Inquiry / P. Weiss.—Carbondale. 1969.— 274p.
6. Элиас Н. Генезис спорта как социологическая проблема / Н. Элиас // Логос, 2006. № 3.
7. Peter J. Arnold. Aesthetic Aspects of Sport / Arnold. P.J. // International Review of Sport Sociology, 1978, vol.13. № 3.
8. Гумберт Х. У. Форма насилия. Похвальное слово красоте спорта / Х. У. Гумберт // Неприкосновенный запас, 2004. № 3.
9. Физическая культура / Культурология. XX. Энциклопедия. Т. 2. СПб., 1998.— 907с.
10. Дубин Б. Состязательность и солидарность. Рождение спорта из духа общества / Б. Дубин // Отечественные записки, 2006. № 6.

11. Ласкене С., Чингене В. Возможности анализа спорта как социального феномена / С. Ласкене, В. Чингене // Социологические исследования, 2007. № 11.
12. Сафаров А. И., Ризаев И. И. Роль исторического сознания и исторической памяти в системе национального сознания // Культурное наследие и народное искусство: сохранение и актуализация в целях устойчивого развития общества. – 2022. – С. 297-303.
13. Muhammadiev, Kh. Potentiality and virtuality in the philosophy of modern times / Kh. Muhammadiev // . – 2022. – No. 3(107). – P. 1000-1004.
14. Haqqulov N. Q. Perfect generation-personality of private education and humanity facilities // Мировая наука. – 2019. – №. 2. – С. 62-63.
15. Nasirdinovich U. F., Rakhmatullaevna U. L. History and contemporary social and moral approach to rationalism // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 1796-1801.
16. Samatov K. Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society // Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – С. 175-179.
17. Azimov S. B., Mamarahimov K. K. Перспективы этичности и эстетики в молодежной экономической деятельности // Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 5. – С. 826-829.
18. Mardonov R. Philosophy of education in modern conditions of society development // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 103-114.
19. Rizaev I. Synergetics in Social Systems and its Possibilities // Global Scientific Review. – 2022. – Т. 10. – С. 62-69.
20. Alikulov X., Haqqulov N. Q. Spiritual maturity and philosophical thinking dependence of development // ISJ Theoretical & Applied Science. – 2020. – Т. 4. – №. 84. – С. 164-167.